

Walter J. Ong,
Orality and Literacy: The Technologizing of the Word
London - New York: Routledge, 2002 (1982), str. 203.

„We have to die to continue living.“ (Ong, 2002: 14).

Naučnik, predavač na Univerzitetu u Sent Luisu i katolički sveštenik, Volter Džekson Ong (1912 - 2003), jedinstven je po svom interdisciplinarnom pristupu proučavanju evolucije svesti i uloge pisanja, štampe i elektronskih tehnologija na transformaciju mišljenja. Ovom tematikom Ong se bavi u delima *The Presence of the Word* (1967), *Rhetoric, Romance, and Technology* (1971) i *Interfaces of the Word* (1977), a svoje najpoznatije delo, prevedeno na dvanaest jezika među kojima, nažalost, još uvek nije srpski *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word* (“Usmenost i pismenost – tehnologizacija sveta”) objavio je 1982. godine. Tokom dugog i uspešnog života Ong se bavio i pitanjima iz oblasti religije, književnosti i kulture.

Studija *Usmenost i pismenost - tehnologizacija sveta* razmatra razlike u mišljenju i njegovom verbalnom izrazu u pismenoj i usmenoj tradiciji kao i njihovu uzajamnu povezanost sa namerom da rasvetli razvoj ljudske misli i identiteta od primarno usmenih kultura do danas. Kao inspiraciju za svoju studiju, Ong uzima pojavljivanje elektronskih medija koje on naziva „druga usmenost“ (*second orality*). Razlike između elektronskih medija i štampanog teksta usmerile su nas ka proučavanju i shvatanju razlika između pismenosti i usmenosti.

Jedan od ciljeva ove studije jeste da ukaže na najosnovniji aspekt jezika uopšte – zvuk (poglavlje 1 – „The orality of language“). „Poreklo svake verbalizacije leži u usmenom“, tvrdi Ong. Uprkos potencijalu koji donosi jeziku, pismo nije dopuna usmenom govoru kao što su lingvisti ranije tvrdili (Sosir, 1959), već „preobrazitelj verbalizacije“ (*transformer of verbalization*) ili „sekundarni sistem uobličavanja“ (*secondary modelling system*). Svaki pisani tekst se mora, makar posredno, odnositi na svet zvuka da bi postigao značenje. Za razumevanje pismenosti neophodno je razumeti usmenost.

Ong se oslanja na rad autora iz oblasti usmene književnosti, Milmana Parija (Milman Parry), Erika Haveloka (Eric A. Havelock) i Alberta Lorda (Albert B. Lord) - (poglavlje 2 - „The modern discovery of primary oral cultures“). Parijeva studija „Ilijade“ i „Odiseje“ otkriva da dela koja su vekovima važila za paradigmu pesničke izvrsnosti čitavog zapada nemaju karakteristike koje odlikuju pesničku izvrsnost tog istog pismenog zapadnog, već prethodnih usmenih kultura čiji su verbalni izrazi smatrani manje vrednim. Ovim je dokazano da usmene kulture mogu da stvore verbalna dostignuća velike umetničke i ljudske vrednosti (Ong, 2002: 15), što se pokazuje važnim za razne naučne oblasti, među kojima su i postkolonijalne studije.

Poteškoće sa proučavanjem usmenosti sreću se na svakom koraku, delom zato što um vidi svet kao pismo, a delom zbog dosadašnje naučne prakse koja svoje postojanje duguje pismu/štampi i čiji je fokus oduvek bio tekst. Sam termin „usmena književnost“ (*oral literature*), koji je danas u upotrebi, svedoči o ovoj naklonosti tekstu čak i kada je predmet proučavanja upravo suprotan značenju reči „književnost“. Ong koristi termin „potpuno usmeni oblici umetnosti“ (*purely oral art forms*) kojim obuhvata i usmene oblike i one sastavljene pismeno, kao i sve prelazne oblike. Akcenat je na kontrastu između primarno usmenih kultura i pismenih kultura sa alfabetskim pismom.

Autor započinje tumačenje usmenosti (poglavlje 3 - „Some Psychodynamics of Orality“) od same prirode zvuka, zaključujući da reč zahvaljujući dinamičnosti zvuka u primarno usmenim zajednicama nije znak, već zapravo vid delovanja (na primer, na hebrejskom jeziku „dabar“ znači i „reč“ i „događaj“). Čulo sluha je najbitnije od svih čula jer se jedino putem zvuka može preneti interiornost (*interiority*) nekog objekta - njegova suština. Doživljavanje reči kao zvuka na širem planu utiče na čovekovo shvatanje postojanja i kosmosa. Slušanje je prikupljanje zvukova simultano iz svih pravaca, ono ujedinjuje svet u jednoj svesti koja sluša, pa je stoga čovek doživljavan kao centar tog sveta (*umbilicus mundi*).

U usmenim kulturama iskustvo se ne intelektualizuje analitički kao u pismenoj kulturi (iako je svaka vrsta mišljenja donekle analitička, u smislu da razlaže na delove), već mnemonički preko formulaičkih izraza, epiteta, ritma. Formule čine suštinu misli jer se bez formule ne mogu zapamtiti, a kao takve su beskorisne.

Ong kontrastira karakteristike usmenog mišljenja i izraza sa odlikama pismenog verbalnog iskaza (auditivnost pre nego subordinacija, agregacija pre nego analiza itd.), pomažući čitaocu da se pozicionira u odnosu na njegovo pismo nasleđe. Suština se ogleda u činjenici da usmeni svet nikad

ne postoji samo u verbalnom kontekstu, već je verbalno deo sveprisutnog sveta života sa kojim se neprestano prepliće i menja (Ong, 2002: 66). Postupci i stavovi u primarno usmenoj kulturi zavise u velikoj meri od efektivne upotrebe reči u ljudskoj interakciji, pre nego od činjenica.

Znanje u usmenoj kulturi jeste ono što je zapamćeno usled direktnog društvenog pritiska, a pamćenje je podložno promeni. Iako izvodi istu pesmu (iste formule i teme), pesnik će pevati o onome što publika želi da čuje pa tako nema identičnog izvođenja, odnosno drugačije je „rapsodirano“ (*rapsodized*). Usmena reč omogućava pesniku da ujedini publiku između sebe i sa samim sobom, a takođe i da ujedini znanje u svesti koja teži za harmonijom.

„Pismo predstavlja čovekov najznačajniji tehnološki izum“, piše Ong (poglavlje 4 – „Writing Restructures Thought“). Reakcije na pojavu pisma skoro su iste kao i današnje reakcije na pojavu kompjutera, što odslikava čovekovu odbojnost prema tehnologijama komunikacije jer su artificijelne. Međutim, autor tvdi da je artificijelnost prirodna ljudskim bićima (Ong, 2002: 80), jer tehnologije nisu samo spoljašnja pomagala, već omogućuju transformaciju svesti i neophodne su za ostvarivanje punog ljudskog potencijala. Tehnologija pisma vodi govor iz oralno-auditivnog u novi čulni, vizuelni svet transformišući time misao.

Alfabetско pismo predstavlja prekretnicu u razvoju tehnologije pisanja jer zvuk predstavlja kao prostor, za razliku od prethodnih pisama koji su reč predstavljali kao prostor. Uvođenjem vokala u alfabet, Grci su napravili veliki preokret jer su ga učinili više analitičnim – zvuk je razbijen u manje jedinice kojima je bilo lakše manipulirati, alfabet je bilo lakše naučiti nego neka druga pisma, a mogao se koristiti i za zapisivanje stranih jezika. Zvuk je postao apstraktna vizuelna komponenta. Alfabet, kako izlaže autor, omogućuje da se svet više ne tumači kao događaj, već kao stvar koja je u celosti prisutna i može da se подели na delove.

Osnovna karakteristika pisane reči je, kako piše Ong, da postoji sama u tekstu – nezavisno od pisca, čitaoca, vremena... Ova distanciranost od društvenog konteksta omogućava pismu preciznost i analitičnost. Takođe, pisanje rađa introspektivnost i neke od najvećih introspektivnih religija – budizam, judaizam, hrišćanstvo i islam. Međutim, najupečatljiviji primer uticaja pisanja na svest jesu rečnici, sveobuhvatni zapisi reči jednog jezika, jer oni zajedno sa štampom razvijaju leksičku kompleksnost jezika tj. grafolekta koji se pojavljuje kao dominantna pisana varijanta jezika.

Tranzicija od usmenosti ka pismenosti bila je spora. Ipak, jednom opismenjen um ne može se vratiti u svet usmenosti. Iako pisanje oslobađa um tereta pamćenja i omogućava mu da se bavi složenijim misaonim procesima, usmenost se preplitala sa pismenošću (akademska retorika i učeni jezici) sve do potpune internalizacije pisma kojoj je u određenoj meri doprinela i štampa.

Sledeća tehnologija kojom se autor bavi je štampa kojom se reč, a posredno i tačka gledišta, fiksiraju u prostoru, (poglavlje 5 – „Print, space and closure“). Tipografska kontrola čini štampani tekst urednim i lakšim za čitanje, ali i lakšim za umnožavanje, te stoga, od reči pravi robu. Prostor koji otvara omogućava novu organizaciju materijala u vidu indeksa, knjige, sadržaja i oznake. Štampa je takođe uticala na filozofsku i književnu imaginaciju, kao i na nastanak modernih nauka. Ong piše da sa štampom dolazi do kvantifikacije znanja, želje za normiranjem jezika, razvijanja osećaja posedovanja reči (plagijat), osećaja privatnosti i, generalno, kretanja ka većoj individualnosti.

Fiksiranje reči u prostoru podrazumeva finalizaciju ili zaključivanje (*closure*) teksta što stvara koncept originalnosti dela koje se svojim posebnim odlikama izdvaja od svih drugih. Međutim, tekst nije samo proživljeno iskustvo, već ga karakteriše tekstualna organizacija iskustva koja se naslanja na prethodnu književnu tradiciju, te stoga, sa štampanim tekstom dolazi i pitanje može li se stvoriti išta novo ili je sve već rečeno. Moderna zaokupljenost pitanjem intertekstualnosti vezana je za transformaciju izraza koju donosi štampa. Harold Blum se u svom delu „Strepnja od uticaja“ (*The Anxiety of Influence*, 1973) bavi osećanjem straha koje kod pesnika izaziva čitava književna tradicija pre njega. Pesnik mora prvo prepoznati uticaj tradicije, a zatim stvoriti svoj originalni pesnički izraz.

Elektronska transformacija verbalnog izraza pominje se u studiji samo u kratkim crtama, kao samosvesna usmenost bazirana na upotrebi pisma i štampe. Dok prethodne kulture nisu imale izbor osim da budu okrenute ka spoljašnjem, mi smo danas okrenuti ka spoljašnjem zato što nam je okrenutost ka unutrašnjem to omogućila. U vezi sa ovim poslednjim korakom, u tehnologizaciji sveta treba spomenuti i Ongovo tumačenje medija za koje tvrdi da su u osnovi neljudski jer nisu intersubjektivni. Paradoks ljudske komunikacije ogleda se u tome da moramo imati neku osobu na umu da bismo bilo šta mogli formulisati, što sa medijima nije slučaj.

U pretposlednjem poglavlju autor razmatra posledice promene usmenost/pismenost na zaplet i karakterizaciju u narativnom žanru

(poglavlje 6 – „Oral memory, the story line and characterization“). On uzima narativni žanr kao primaran jer predstavlja elementaran vid obrade ljudskog iskustva u smislu da se iskustvo verbalno tumači onako kako postaje, ugrađeno u protok vremena. Kao takav, funkcionalniji je u primarno usmenim kulturama, koje ne poznaju apstraktne naučne kategorije kojima bi organizovali znanje, iako je u osnovi svake apstrakcije naracija na osnovu koje se apstrakcija formuliše. Narativni žanr vezuje u sebe predanja i učenja (izreke, zagonetke itd.) i na taj način im obezbeđuje trajnost.

Zaplet, tačnije pojam linearnog zapleta u današnjem smislu reči, oličan u detektivskoj priči 19. veka, ne postoji u usmenoj tradiciji, ističe autor. Poredivši pismeni narativni zaplet sa usmenom tradicijom, Ong zaključuje kako su tehnike građenja koje su pripisivane usmenom epu (na primer, zanemarivanje vremenskog redosleda), zapravo konstrukcije pismenog uma. Za razliku od pesnika u pismenoj tradiciji (John Milton, *Paradise Lost*), epski pesnik u usmenoj tradiciji nema kontrolu nad svim elementima priče da bi mogao svesno da zanemari redosled epizoda. Pesnik je vođen svojim sećanjem, zapamćenim obrascima koje organizuje na jedinstven način u skladu sa interaktivnim kontekstom izvođenja, u čemu se i ogleda njegova kreativnost.

Sa porastom svesne kontrole priče i selektivnosti razvijaju se sve čvršće strukture bazirane na Aristotelovoj definiciji dramskog zapleta. Počevši od grčke drame (žanr koji je namenjem usmenom izvođenju, ali je nastao prvo kao tekst), preko putopisa i detektivske priče, naracija se okreće ka unutrašnjoj svesti tipografskog protagonista. Isto tako, „jak“ (*heroic 'heavy' character*) lik iz usmene kulture, čija je funkcija bila da organizuje linije priče, ustupa mesto zaokruženom liku sa složenom motivacijom i unutrašnjim psihološkim rastom.

Danas, u elektronsko doba samosvesne usmenosti, čvrsta struktura zapleta koji je fokusiran u svesti protagonista više nije u centru interesovanja, već upravo suprotno – odsustvo zapleta ili njegovo maskiranje. Slično tome i likovi su postali bizarno ispražnjeni, predstavljajući ekstremna stanja svesti (Kafka, Beckett, Pynchon). Osećanje postojanja, uslovljeno tehnologijama pisanja i štampe, obogaćeno je svesnim i artikulisanim osvrtom na sve što mu je prethodilo.

Zaključci ove studije bacaju novo svetlo na predmete izučavanja raznih književnih i filozofskih disciplina (poglavlje 7 – „Some theorems“). Ong predlaže moguće pravce istraživanja ovih uticaja u okviru novog kriticizma, strukturalizma, dekonstrukcije, itd. čiji je predmet proučavanja do sada bio

isključivo tekst. Možemo biti svesni usmenog porekla nekog teksta, ali je neophodno potpunije shvatanje usmenosti da bi se tekst pravilno tumačio.

Metafora smrti i života posle smrti sa početka teksta najbolje ilustruje preokret koji je pisanje izazvalo u evoluciji svesti. I filogenetski i ontogenetski usmena reč je ta koja prva prosvetljava svest, a koja biva uništena kako bi se dostiglo jedinstvo višeg reda. U osvit novih tehnologija komunikacije neophodno je prepoznati značaj usmene misli i izraza, tehnologije pisanja i njihove međusobne interakcije kako bi se shvatio sadašnji trenutak u evoluciji ljudske svesti i identiteta.